

**ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА**

ЗАТВЕРДЖЕНО

Проректор з навчальної роботи

_____ Л.І.Чорний

(підпис)

(ініціали, прізвище)

24 червня 2020 року

м.п.

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
з навчальної дисципліни
«ФІЛОСОФІЯ ПРАВА»
підготовки фахівців на третьому освітньому рівні
освітньо-наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 Право галузі знань 08 Право
за денною та заочною формами навчання**

м. Хмельницький
2020

ЗМІСТ

Стор.

1.	Структура вивчення навчальної дисципліни	–	2
	1.1. Тематичний план навчальної дисципліни	–	2
	1.2. Лекції		4
	1.3. Семінарські заняття	–	6
	1.4. Самостійна робота здобувачів	–	9
	1.6. Підсумковий контроль	–	15
2.	Схема нарахування балів	–	18
3.	Рекомендовані джерела	–	19
4.	Інформаційні ресурси в Інтернеті	–	27

1. Структура вивчення навчальної дисципліни

1.1. Тематичний план навчальної дисципліни

1	Назва тем	Кількість годин					
		Денна форма/ Заочна форма					
		усього	у тому числі				
л	п		лаб	інд	с.р.		
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Філософія права як складова сучасної гуманітаристики.	14	2	2	-	-	10
2	Гуманістичні витоки права (правова антропологія).	13	2	1	-	-	10
3	Права людини в світлі сучасної правової картини світу	23	2	1	-	-	20
4	Правові цінності в контексті сучасності.	23	2	1	-	-	20
5	Європейське право як соціокультурне явище	23	2	1	-	-	20
6	Покарання і злочин: сучасний погляд.	24	2	2	-	-	20
Усього годин		120	12	8	-	-	100

1.2. Лекції

№ з)п	Назва і план теми	Кількість годин
1. 1.1 1.2. 1.3	Філософія права як складова сучасної гуманітаристики. Особливості сучасного гуманітарного знання (гуманітаристики) та філософії права. Філософія права як частина практичної філософії. Злочини проти людяності як новий критерій сучасної філософії права: погляд крізь призму інституцій, що захищають права людини.	2
2. 2.1 2.2 2.3 2.4.	Гуманістичні витоки права (правова антропологія). Філософська антропологія як універсальна методологія правознавства. Правова та юридична антропологія. Антропологічна природа права. Право як засіб людського співіснування. Стать, тіло і життя як правова проблема. Людина розумна, людина правова, людина юридична і людина конфузис.	2
3. 3.1 3.2 3.3	Права людини в світлі сучасної правової картини світу. Права людини як правова цінність (ліберальна та неоліберальна інтерпретація). Права людини як універсальна правова цінність. Артикуляція прав нелюдей як відповідь на виклик сучасної світоглядної ситуації.	2
4. 4.1 4.2.	Правові цінності в контексті сучасності. Правові цінності в умовах глобалізаційних процесів. Правові цінності і культурна самобутність.	2

4.3.	Асимілятивно-дисемілятивні процеси у сфері правових цінностей.	
5.	Європейське право як соціокультурне явище.	2
5.1	Реконструкція образу європейського права як цілісного явища.	
5.2	Європейське право як інституалізоване утворення.	
6.	Покарання і злочин: сучасний погляд.	2
6.1	Філософсько-кримінальні підходи до системи покарань	
6.2	Покарання, примус, превенція і медіація у сфері каральних практик сучасності	
6.3	Філософські питання відповідальності за сепаратизм і тероризм. Проблеми гуманізації покарання на сучасному етапі.	
	Усього	12

Семінарське заняття 1

Тема 1. Філософія права як складова сучасної гуманітаристики

Питання для усного опитування та дискусії

1. Філософія права як підрозділ практичної філософії.
2. Злочини проти людяності як філософсько-правова проблема.
3. Філософсько-правова аргументація на користь легітимного насильства.

Методичні вказівки

Ключові терміни та поняття: філософія права, наука, предмет, історія філософії права, правове, позаправове, неправове.

Завданням семінару є вивчення характерних рис філософії права як науки та навчального предмета. Звернути увагу на поліфонічність філософсько-правового знання, проблемну ситуацію з неоднозначним формулювання предмету філософії права з точки зору дефініцій, соціальних, правових та політико-правових явищ. Чітко розрізняти феномени правового, неправового та позаправового характеру. Для правильного і повного розуміння особливостей філософії права слід чітко розрізняти поняття «правове» та «юридичне».

Філософія права, будучи філософською дисципліною, конкретизує загально філософські питання про сенс людського буття та людських дій досліджуючи феномени права й держави. В той час як правознавство, будучи догматичною наукою, досліджує специфічні взаємозв'язки позитивного права, філософія права спрямовує інтереси своїх досліджень до самих глибин і граничних підстав права. Філософія права прагне отримати відповіді на питання про сенс, мету і значущість права проясняючи фундаментальні умови буттєвої уприсутненості людини. Правознавство як догматична дисципліна, досліджуючи позитивне, «чинне» право, розглядає право «як воно є» (саме у якості чинного). Центральним для західної традиції є поняття закону. Закон виражає певну повторюваність, регулярність подій у природі й історично-суспільному житті, мисленні або вчинках людей. За формою закони поділяються на емпіричні і апіорні, а за змістом – на закони природи і свободи (природничі закони і практичні закони). Поняття походить з політико-правового мислення греків (nomos). Поняття закону визначається за допомогою терміну «правило».

Відділяючи «практичну філософію права» як особливий розділ філософії права від її «теоретичної» частини, мають на увазі насамперед Кантове розрізнення двох типів знання — теоретичного і практичного, які сам Кант називав «теоретичною і практичною перспективами» того самого — єдиного — чистого розуму. Теоретичне знання спрямоване на пізнання емпіричного, природного світу, що і здійснює експериментальне математичне природознавство. Практична перспектива розуму охоплює, за Кантом, сфери моральності (Sitten) і моралі, права, антропологічне знання та політику — політичні трактати, що задають нормативні позиції (максими) політикам. Ідеться про пізнання, спрямоване на людську дію у світі людей.

Семінарське заняття 2
Тема 2-3. Гуманістичні витоки права (правова антропологія).
Права людини в світлі сучасної правової картини світу.

Питання для усного опитування та дискусії

1. Філософська антропологія як універсальна методологія правознавства. Правова та юридична антропологія.
2. Антропологічна природа права. Право як засіб людського співіснування.
3. Стать, тіло і життя як правова проблема.
4. Людина розумна, людина правова, людина юридична і людина конфузис.
5. Права людини в ліберальній та неоліберальній доктринах.
6. Полеміка щодо прав людини як універсальної правової цінності.
7. Права людини як легітимаційний ресурс сучасного права.
8. Сучасні правові цінності: право на приватне, право на повагу, толерантність як конкретизація права на життя.
9. Права тварин та біороботів як правова проблема.

Методичні вказівки

Ключові терміни та поняття: людина правова, людина юридична, образ людини, правові ролі і статуси, правова антропологія, права людини.

В історії філософії права мають місце різні точки зору щодо людини в праві. Природа людини і право. Антропологічні основи права. Правова антропологія вказує на підстави права в людському бутті. У цілому ж правову антропологію можна визначити як вчення про спосіб і структуру буття людини як суб'єкта права чи, коротше, — вчення про право як спосіб людського буття. Предмет цієї галузі філософсько-правового знання пов'язаний із проблемою людини в системі права, співвідношення права і релігії, походить від розуміння людини як синтезу тілесного і духовного. Право, повинне шукати відповіді на виклики цивілізації у тісній співпраці з антропологами, медиками, біологами, філософами. Адже сьогодні, як ніколи, проблеми права тісно переплелися з питаннями моралі і справедливості, волі і відповідальності людини. Усвідомлюючи перебування людини під захистом права, одночасно потрібно не забувати про її належність до духовності, релігії, культури.

Особистість і право. Філософська антропологія як фундамент сучасної моральної і правової філософії. Завдання правової антропології. Деонтологічний та онтологічний підхід обґрунтування права. Виникнення філософської антропології. Основні поняття і принципи антропології. Антиномія: «образ людини» та «образ права». Поняття особистості. Філософія про відносини між особистістю і суспільством. Філософський зміст і обґрунтування прав людини. Природа людини і право. Антропологічні основи права. Концепція множинності сутності людини та її наслідки. Відособлення особистості від суспільства в процесі його розвитку як першоджерела права. Людиномірність права. Гуманізм як принцип права. Значення прав людини. Правовий суб'єкт. Теорія природного права як підґрунтя філософсько-правового розуміння прав людини. Поняття, сутність та структура прав людини. Права людини як нормативна форма взаємодії індивіда, суспільства і держави. Права і свободи людини і громадянина як досягнення розвитку людства. Інститут прав людини та його генеза в культурі. Максимальна та мінімальна антропологія. Значення прав людини. Співвідношення громадянського суспільства та правової держави. Філософське осмислення сучасного правового стану суспільства. Особистість і право. Гуманістична природа права.

Концепція прав людини є складником ліберального проекту. Вона спирається на декілька важливих передумов. 1. Права людини претендують на загально-значущість, універсальність. Цей універсалізм у свою чергу ґрунтується на певній концепції людини («природа всіх людей ідентична») і на певній концепції раціональності («кожна людина може пізнавати й приймати певні правила як обов'язкові саме тому, що ці правила продиктовані її природою»). 2. Права людини претендують на загальнообов'язковість. Права людини можуть і повинні зобов'язувати всіх людей тому, що вони впливають з людської природи і їх

дотримання уможлиблює збереження окремої людини і людства у цілому. 3. Права людини прагнуть бути дієвими, тобто не просто декларувати певні принципи, а реально визначати й корегувати політику і позитивне право кожної країни. Права людини не є західним продуктом; вони лише були відкриті в рамках західної культури. І навіть на Заході ідея прав людини лише поступово набувала свого значення. Проте, варто не забувати про відкритість ідеї прав людини. У концепції прав людини є незмінна й універсальна основа, яка не залежить від конкретних культур, від історичної або регіональної специфіки. З іншого боку, перед лицем нових проблем, права людини повинні конкретизуватися й варіюватися, реагуючи на виклики сучасності.

Сама ідея прав людини як породження західноєвропейської думки, пройшла досить довгу еволюцію, починаючи із сивої давнини. Якщо в основі цієї ідеї лежить поняття рівності всіх людей, то втілення ідеї рівності в ідеї "прав людини" мають своїм початком 6-4 ст. до н.е. Вперше ця ідея була висловлена софістами і китайськими мислителями (Лао-Цзи, Конфуцій). В подальшому в правовій реформі Солонна знаходимо закріплення цього принципу в обмеженні свавілля чиновників у відношенні до населення. Значним етапом була розробка римськими юристами поняття суб'єкта права і рівності всіх перед законом. Не дивлячись на те, що в середньовіччі виникає ієрархічність права, обумовлена становим поділом, саме до цього часу відноситься документ, в якому вперше концептуалізуються права і свободи людини, а саме йдеться про "Велику хартію вольностей" 1215 р. Суть цього документа полягає у проголошенні недоторканості особистості: "Жодна вільна людина не буде заарештована або ув'язнена в тюрму, або позбавлена володіння, або якимось способом знедолена... інакше як по законному вироку... і по закону країни". Ця ідея в подальшому еволюціонувала через утвердження невідчужуваності таких прав як право на життя, свободу і безпеку, якими люди наділені від народження (Локк, Пейн, Джефферсон, Руссо, Монтеск'є).

Права людини як феномен тісно пов'язані з явищем індивідуалізації в європейській культурі. Особливого значення серед інших документів має Декларація прав і свобод людини і громадянина 1789 р. Вперше в ній було розкрито зміст прав людини, підкреслена цінність людської особистості, визначено роль держави у встановленні статусу особистості в громадянському суспільстві. Саме тоді права людини були проголошені природними, невід'ємними і священними. Метою держави, яка розуміється як "політичний союз", проголошувалось "забезпечення природних і невідчужуваних прав" (серед яких відзначаються право на свободу, індивідуальну безпеку, недоторканність, власність, вчинення опору гнобителям). На перше місце ставилась свобода виразу думок. Але підкреслювалось, що користування свободою не повинно приносити шкоду іншій людині, а межі користування правами можуть встановлюватися тільки законом. При чому саме держава є гарантом дотримання прав і свобод людини.

Семінарське заняття 3

Тема 4-5. Правові цінності в контексті сучасності. Європейське право як соціокультурне явище.

Питання для усного опитування та дискусії

1. Загальна характеристика правової аксіології. Цінності у праві та право як цінність.
2. Свобода, справедливість та рівність як цінності у праві.
3. Правові та юридичні цінності.
4. Сучасні правові цінності: право на приватне, право на повагу, толерантність.
5. Європейське право як соціокультурне явище.
6. Римське право як основа європейського права.
7. Культурно-ідеологічні риси права Європейського Союзу.

Методичні вказівки

Ключові терміни та поняття: аксіологія, правова аксіологія, правові цінності, свобода, справедливість.

Метою семінару є висвітлення причин і особливостей ціннісних засад права. Ціннісний вимір права та система правових цінностей. Цінності у праві та право як цінність. Виникнення

юридико-аксіологічного підходу. Сутність та основні етапи розвитку філософської аксіології, її зв'язок з правовою аксіологією. Цінність як центральне поняття філософської аксіології. Інструментальна і власна цінність права. Суспільні цільові цінності й ідеали. Основний критерій цінності. Суб'єктивна сторона і об'єктивний характер цінності. Правова аксіологія: історія виникнення, основні поняття та принципи. Основні типи сучасних аксіологічних концепцій, їхній вплив на розуміння природи права: 1) аксіологічний онтологізм і трансценденталізм; 2) аксіологічний плюралізм і релятивізм; 3) напрямок «помірного релятивізму цінностей». Право як утвердження цінностей в життя суспільства. Людина – головна цінність суспільства. Загальнолюдські цінності як цілі права. Життя, гідність, власність, свобода, рівність, справедливість як загальнолюдські та правові цінності.

Право асоціюється зі свободою. На перший погляд поняття права та свободи несумісні, якщо право розуміється як веління, інструкція до дії, і зовсім по-іншому сприймається співвідношення право – свобода, якщо право трактується як можливість діяти; «мати право» означає в такому випадку вільно конструювати і програмувати свої вчинки, звичайно ж, у розумних межах. Відповідно до такого розуміння право є безвідносною цінністю суспільства, яке уособлює в собі головні принципи існування людського співтовариства. Право як цінність, як можливість діяти, ефективне лише в тому разі, якщо в поле його дії попадають особистості, а не особи і тим більше не індивіди. Особистість розуміється як готовність та усвідомлення людини визнавати свою відмінність від інших, а внаслідок цього визнання за іншим «інобуття», за іншою людиною можливості і бажання діяти, уміння вбачати в інших не засіб для досягнення своєї мети, а рівноправних партнерів. Головне призначення права реалізується через відповідь на запитання – як жити серед людей?

Сучасні світові тенденції, європейські процеси, кардинальні зміни в житті України як держави суверенної та незалежної, пов'язані з державним будівництвом та означенням стосунків з іншими державами, з усією очевидністю піднесли нагальність власного переосмислення феномену права. Історичне тяжіння до європейських ціннісних орієнтирів та спроможність власної правової традиції перетворює європейське право на об'єкт сучасних міжгалузевих досліджень, зокрема на об'єкт філософського осмислення.

Своєрідність і привабливість феномена європейського права впливає з його безпосереднього зв'язку з буттям людини. Фундаментальні проблеми європейського права є одночасно і фундаментальними філософськими проблемами: визначення сутності людини, сенсу та змісту її буття, питання онтологічної структури світу та способів його освоєння.

Європейське право має два найбільш розвинені інститути «втілення» свободи, рівності та справедливості на практиці – конституція та права людини. Конституція, як предмет теоретичного осмислення, пройшла кілька етапів – від розуміння конституції як конструкції та устрою у античному світі до державно-політико-правового документа сучасності. Нас цікавить розуміння конституції як певної реальності, яка набуває сили у державах із розвинутою центральною владою, а тому основне її призначення – через обмеження державної влади оберігати свободу громадян, класу або груп населення. Тому соціальна взаємодія повинна спиратися на компроміс у обмеженні та гарантії свобод учасників соціальної взаємодії у політиці та праві. Існування конституції пов'язане із визнанням свободи волі як сутнісної сили людини.

Європейське право – одна з самих динамічних правових систем сучасності, яка охоплює правові установки європейської системи захисту прав людини та європейське інтеграційне право з урегулюванням взаємовідносин, що складаються у процесі європейської інтеграції. Останнє вміщує, майже до введення у дію Конституції ЄС, право Європейських спільнот та право Європейського Союзу, а також галузі права, що формуються у процесі становлення та еволюції європейських інтеграційних утворень.

Семінарське заняття 4

Тема 6. Покарання і злочин: сучасний погляд.

Питання для усного опитування та дискусії

1. Філософсько-кримінальні підходи до системи покарань
2. Покарання, примус, превенція і медіація у сфері каральних практик сучасності

3. Філософські питання відповідальності за сепаратизм і тероризм
4. Проблеми гуманізації покарання на сучасному етапі.

Методичні вказівки

Ключові терміни та поняття: злочин, покарання, превенція, медіація, сепаратизм, тероризм.

Метою семінару є висвітлення причин і особливостей філософсько-правового підходу до проблем злочину і покарання, який акцентує увагу на неоднозначності цих соціальних феноменів. Адже все залежить від обраної нами точки відліку. Якщо критерієм правильності поведінкових актів визнати положення чинного законодавства, то матимемо справу із суто позитивістським трактування злочину – злочином є все те, що суперечить або порушує норми чинного права. Якщо ж за точку відліку у оцінці дій взяти поняття добра і зла, то ми матимемо справу з неоднозначним розумінням феномену злочину.

Злочин і покарання розрізняються не матеріальним характером актів, а тим, що злочин - є причина, а покарання - наслідком. Злочин - негативно моральний, покарання - морально виправдане і навіть, законно, але тільки з точки зору одного індивіда. Основною відмінністю між злочином і покаранням залишається часова послідовність.

1.4. Самостійна робота аспірантів

Тема 1. Філософія права як складова сучасної гуманітаристики

«Нюрнбергський процес» («Judgment at Nuremberg») художній фільм Стенлі Крамера (director – Stanley Kramer), сюжет наближено до реальних подій (нагорода «Оскар» за найкращий адаптивний сценарій 1961 р.).

Питання для самоконтролю

1. Яка специфіка філософського обґрунтування права у порівнянні з міфологічним, релігійним, науковим?
2. Які види обґрунтування права існують, які їх характерні риси?
3. Що відрізняє філософію права від інших галузей філософського знання?
4. Чому філософія права як сфера знань про право така ж древня як і практична юриспруденція?
5. З якими дисциплінами взаємодія філософсько-правова наука?
6. Що є предметом філософії права, які підходи до його визначення Вам відомі?

Тема 2. Гуманістичні витоки права (правова антропологія).

Завдання 1. Довести, що в основі особливостей національних правових систем лежать архетипи.

Питання для самоконтролю

1. Які механізми взаємодії «образу людини» та «образу права»?
2. В чому полягає необхідність правопорядку з урахуванням природи людини?
3. Які типи визначень правової людини Ви знаєте? (Аргументуйте відповідь прикладами з історії філософсько-правової думки).
4. Який зміст, сутнісне наповнення поняття «людина правова»?
5. Які чинники впливають на формування правосвідомості?
6. Обґрунтуйте людиномірність права.
7. Чи є право об'єктивним феноменом, незалежним від людини?
8. Яка роль свободи у формуванні суб'єкта права?
9. В чому виявляється репрезентативна функція правових ролей?
10. Як співвідносяться вільне волевиявлення людини та ролевих стандартів у праві?
11. Який зміст прав людини з позицій філософії права?

12. Що робить людину суб'єктом права? Яка форма індивідуального буття людини (індивід, індивідуальність, особистість) відповідає поняттю суб'єкта права?
13. Обґрунтуйте діалектичність відношення категорій «свобода» і «відповідальність»?
14. Чи можливе існування громадянського суспільства без держави?

Тема 3. Права людини в світлі сучасної правової картини світу

Завдання 1. Розкрити філософсько-правовий та юридико-правовий сенс явища біоробота Софії.

Питання для самоконтролю

1. Виявити особливості поколінь прав людини.
2. Яке покоління прав людини є п'ятим? Якими світоглядними зрушенням воно викликане?
3. В цьому відмінність текстів Європейської та Каїрської декларацій прав людини?
4. Чим відрізняється нео-ліберальне трактування прав людини від ліберального?

Тема 4. Правові цінності в контексті сучасності.

Завдання 1. Навести приклади технічних правових цінностей (на основі аналізу текстів нормативних документів).

Питання для самоконтролю

1. Який зміст терміну «цінність». Від чого залежить його визначення?
2. Які механізми взаємодії понять «цінність» та «оцінка»?
3. Дайте визначення та проаналізуйте співвідношення таких понять, як норма, оцінка, ціннісна орієнтація?
4. Які типи визначень правових ідеалів Ви знаєте? (Аргументуйте відповідь прикладами з історії філософсько-правової думки).
5. Який зміст, сутнісне наповнення поняття «правова цінність»?
6. Яка роль цінності свободи у формуванні структури людської діяльності?
7. Які чинники впливають на формування індивідуальних і суспільних цінностей? Який зміст правових цінностей?
8. Дайте лаконічну характеристику вищих цінностей людини.
9. Який зміст феномену свобода волі з позицій філософії права?
10. Яке місце займає справедливість у системі вищих цінностей? Як співвідносяться справедливість і правовий ідеал та право?

Тема 5. Європейське право як соціокультурне явище.

Завдання 1. Навести приклади з історії європейської культури, які б засвідчували прагнення європейців до створення єдиного правового простору.

Питання для самоконтролю

1. Чому стало можливим поняття «європейське право»?
2. Чому Європейський Союз прагне створити єдину правову систему для учасників Союзу?
3. Як співвідносяться явища культурної визначеності та стандартизації усіх сфер життя в умовах глобалізації?

Тема 6. Покарання і злочин: сучасний погляд.

Завдання 1. Проаналізувати покарання як акт легального насилля (на прикладі фільму «Зелена миля»)

Питання для самоконтролю

1. Яка відмінність в осмисленні злочину з точки зору філософії та юридичної науки?
2. Які питання постають перед філософами права у зв'язку з проблемою злочину?
3. Чи можна віднайти адекватне покарання для всіх злочинів?
4. Яких цілей повинно досягти покарання, на Ваш погляд?
5. Які основні засоби здійснення кримінального правосуддя?

1.5. Підсумковий контроль

Підсумковий семестровий контроль проводиться у формі усного екзамену.

1.5.1. Питання для підсумкового контролю

1. Особливості сучасного гуманітарного знання (гуманітаристики) та філософії права.
2. Філософія права в системі суспільствознавчих дисциплін.
3. Філософія права як частина практичної філософії.
4. Злочини проти людяності як новий критерій сучасної філософії права.
5. Вплив картини світу та панівної світоглядної настанови на предметні форми права.
6. Картина права як конкретизація картини світу.
7. Сучасна філософія права.
8. Особливості методології філософії права
9. Нові методологічні підходи у філософії права.
10. Синергетичний та семіотичний підходи у філософії права.
11. Соціальний та правовий експерименти як об'єкти філософсько-правового осмислення.
12. Право та неправо.
13. Природне право: традиція і сучасність.
14. Правовий позитивізм як вид нейтрального до моралі права.
15. Право і сучасна політико-правова доктрина неолібералізму.
16. Поняття дефектів права.
17. Причини та види дефектів права.
18. Організаційні інститути, процедури та суб'єкти протидії дефектам права.
19. Корупційні норми як найбільш деструктивний дефект права.
20. Філософська антропологія як універсальна методологія правознавства. Правова та юридична антропологія.
21. Антропологічна природа права. Право як засіб людського співіснування.
22. Стать, тіло і життя як правова проблема.
23. Людина розумна, людина правова, людина юридична і людина конфузис.
24. Права людини як правова цінність (ліберальна та неоліберальна інтерпретація).
25. Права людини як універсальна правова цінність.
26. Артикуляція прав нелюдей як відповідь на виклик сучасної світоглядної ситуації.
27. Права людини в ліберальній та неоліберальній доктринах.
28. Полеміка щодо прав людини як універсальної правової цінності.
29. Права людини як легітимаційний ресурс сучасного права.
30. Сучасні правові цінності: право на приватне, право на повагу, толерантність як конкретизація права на життя.
31. Права тварин та біороботів як правова проблема.
32. Філософсько-правова аргументація на користь легітимного насильства.
33. Основні методологічні проблеми філософії права: багатоманітність визначень права, неоднозначність трактування сутності права та його ідеї.
34. Загальна характеристика правової онтології. Правова реальність та правова дійсність.
35. Свобода та відповідальність як цінності. Право як форма свободи.

36. Синергетична інтерпретація правових процесів.
37. Співвідношення екзистенційного і феноменологічного аналізу правових явищ.
38. Співвідношення права і політики, "букви та духу" закону. Правова ідеологія та психологія.
39. Співвідношення філософії права, загальної теорії права та соціології права.
40. Способи обґрунтування права: об'єктивізм, суб'єктивізм.
41. Справедливість як одна з основних правових цінностей.
42. Структура філософії права. Філософсько-правова рефлексія.
43. Суспільний та правовий прогрес, їх основні критерії.
44. Сутність сучасних концепцій природно-правового мислення.
45. Сутність та основні напрямки системного аналізу у філософії права.
46. Сутність та особливості філософського підходу до права.
47. Сутність та явище в праві, їх взаємовідносини.
48. Сучасна дискусія про предмет філософії права.
49. Типологія концепцій природного права Нового часу.
50. Універсально-культурне і специфічно-цивілізаційне у правосвідомості.
51. Філософія злочину та покарання.
52. Філософія права в системі гуманітарних наук.
53. Філософія права в системах філософії та юриспруденції.
54. Філософія права в Україні: виникнення, світоглядно-методологічні підстави.
55. Філософія права як наука.
56. Філософське осмислення та наукове пізнання права: відмінність предмету і методу.
57. Філософський зміст і обґрунтування прав людини. Моральні аспекти захисту прав людини.
58. Філософські проблеми права і влади у посттоталітарному суспільстві.
59. Філософсько-правові інтерпретації природи людини.
60. Філософсько-правові моделі розвитку правових цивілізацій.
61. Характерні риси правового позитивізму як способу осмислення права.
62. Характерні риси природно-правового мислення як філософського способу осмислення права.
63. Цивілізаційне і специфічно-культурне у правосвідомості.
64. Цінності у праві та право як цінність.
65. Правові та юридичні цінності.
66. Сучасні правові цінності та їх детермінація світоглядним середовищем.
67. Методологічні способи обґрунтування права: об'єктивізм, суб'єктивізм, інтерсуб'єктивізм.
68. Вина, покарання і право.
69. Особливості філософсько-правового підходу до вивчення правової відповідальності.
70. Галузевий підхід до розуміння відповідальності у праві.
71. Відповідальність наддержавних інституцій перед національними державами і окремими людьми.
72. Причини виникнення права.
73. Особливості правової антропології.
74. Європейське право як соціокультурне явище.
75. Римське право як основа європейського права.
76. Культурно-ідеологічні риси права Європейського Союзу.

1.5.2. Приклад екзаменаційного білету

1. Методологічні способи обґрунтування права: об'єктивізм, суб'єктивізм, інтерсуб'єктивізм.
2. Вина, покарання і право.
3. Особливості філософсько-правового підходу до вивчення правової відповідальності.

2. Схема нарахування балів

2.1. Нарахування балів студентам з навчальної дисципліни здійснюється відповідно до такої схеми:

2.2. Обсяг балів, здобутих аспірантом під час лекцій з навчальної дисципліни, обчислюється у пропорційному співвідношенні кількості відвіданих лекцій і кількості лекцій, передбачених навчальним планом, і визначається згідно з додатками 1 і 2 до Положення про організацію освітнього процесу в Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова, зі змінами.

З цієї навчальної дисципліни передбачено проведення 6 лекційних занять за заочною формою навчання. Отже, аспірант може набрати під час лекцій таку кількість балів:

№ з/п	Форма навчання	Кількість лекцій за планом	Кількість відвіданих лекцій					
			1	2	3	4	5	6
1.	Заочна	6	0,8	1,7	2,5	3,3	4,2	5
2.	Денна	6	1,7	3,3	5,0	6,7	8,3	10

Перерозподіл кількості балів в межах максимально можливої кількості балів за самостійну роботу аспірантів, наведено в наступній таблиці:

№ з/п	бтем	Номер теми						Усього балів
		1	2	3	4	5	6	
1	Максимальна кількість балів за самостійну роботу	7	7	6	7	7	6	
	Усього балів за заочною формою							40
2	Максимальна кількість балів за самостійну роботу	5	4	3	5	4	3	
	Усього балів за денною формою							20

3.3. Обсяг балів, здобутих аспірантом під час семінарських занять, обчислюється за сумою балів, здобутих під час кожного із занять, передбачених навчальним планом, і визначається згідно з додатком 3 до Положення про організацію освітнього процесу в Хмельницькому університеті управління та права.

З цієї навчальної дисципліни передбачено проведення 4 семінарських занять за денною та заочною формою навчання.

3. Рекомендовані джерела

Тема 1

1. Андреев Д. В., Вовк В. М., Івченко Ю. В. Філософія права: актуальні проблеми та сучасні інтерпретації: Навчальний посібник. К., 2012. 224с.
2. Грибакин А. Философия права и закона. Учебник для бакалавриата и магистратуры. М.: Юрайт. 2019. 290 с.
3. Мартышин, О.В. Философия права : учебник для магистров. Министерство образования и науки Российской Федерации, Московский государственный юридический университет имени О. Е. Кутафина (МГЮА). Москва : Проспект, 2017. 352 с. Режим доступа: по подписке. URL: <http://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=471168>
4. Прокопов Д. Деонтологічні системи природного права у європейській правовій думці XVII- середини XVIII століть. Юридична Україна, 2010. т.№ 3. С.17-24.
5. Кожевников В. В. Функции философии права и ее значение в подготовке будущего юриста. URL: <http://www.cyberleninka.ru/article/n/funktsiifilosofii-prava-i-ee-znachenie-v-podgotovke-buduschego-yurista>
6. Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук . пер. с франц. В. П. Визгина, Н. С. Автономовой. СПб. : Асад, 1994. 405 с.
7. Степаняц М. Т. От европоцентризма к межкультурной философии. Вопросы философии. 2015. № 10. С. 150–162.
8. Степин В. С. Теоретическое знание. М. : Наука, 2000. 631 с.
9. Радбрух Г. Законне неправо та надзаконне право. Проблеми філософії права, пер з нім. В.С.Бігуна. 2004. Том II. С.83-94. .
10. Лой А. Практична філософія: реальність і можливості. Філософська думка. 2017. № 3. С. 6-23. URL: http://www.nbu.gov.ua/UJRN/Philos_2017_3_5.

11. Статути Міжнародного військового трибуналу і винесення вироків у 1946 р. в Нюрнберзі. С. 95-97.

Тема 2

1. Вовк В. М. (Ляшенко В.М.). Новітня німецька філософія права в контексті світової філософії права: ретроспективний погляд. Мультиверсум. Філософський альманах. Випуск 1. К.: Інститут філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України, 1998. С.151-162.

2. Конев В. Мир культуры и мир бытия (о парадигмах философского сознания). Высшее образование в России. 2001. № 6. С. 66–76.

3. Конева А. В. Век XXI: глобальный мир и культура различия. Культурологические исследования'2008. СПб. : Астерион, 2008. С. 93–100. URL: <http://www.spbric.org/PDF/kon08.pdf>.

4. Кумеда Т. А. Концепт «картина світу» як об'єкт гуманітарних досліджень. Гілея. 2012. Вип. 65 (№ 10). С. 318–322.

Максимов С. І. Філософія права : сучасні інтерпретації : Вибрані праці : статті, аналітичні огляди, переклади (2003 – 2010). Х. : Право, 2010. 336 с.

5. Мартышин О.В. Совместимы ли основные типы понимания права? Государство и право. 2003. № 6. С. 13 – 22.

6. Нерсесянц В.С. Философия права. М.: “ИНФРА-НОРМА”, 1997. 647 с.

7. Овчинников А.И. правовое мышление в правоприменительном процессе: опыт герменевтической методологии. Философия права. 2003. №2 (8). С. 75 –90.

8. Чумаков А. Н. Глобализация и космополитизм в контексте современности. Вопросы философии. 2009. № 1. С. 32–39.

9. Чумаков А. Н. Язык как средство коммуникации и решения проблем в глобальном мире. Вопросы философии. 2015. № 12. С. 5–15.

10. Четвернин В.А. Современные концепции естественного права. М.: Наука, 1988. 143 с.

11. Berman H.J. Recht und Revolution: Die Bildung der westlicher Rechtstradition. Frankfurt a. M. 1991. 902 s.

Тема 3

1. Сивицкий В. А., Сорокин М. Правовой эксперимент и развитие права. *Право. Журнал высшей школы экономики*. 2016. № 4. С. 15–30. DOI: 10.17323/2072-8166.2016.4.15.30

2. Бусова Н. А. Модернизация, рациональность и право. Х.: Прометей-Прес, 2004. 352 с.

3. Вартофский М. Модели. Репрезентации и научное понимание. М.: Прогресс, 1988. 507 с.

4. Литвинов О. Про культурологічний і методологічний інструментарій у правознавстві (спроба філософсько-правових міркувань). *Право України*. 2011. № 8. С. 151–159.

5. Гьофе О. Розум і право. Складові інтеркультурного правового дискурсу. К.: Альтерпрес, 2003. 264 с.

6. Керимов Д. А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права). М.: Изд-во СГУ, 2011. 521 с.

7. Костицький М.В. Натурфілософія чи матеріалістична діалектика (до питання про методологію юриспруденції). *Філософські, методологічні й психологічні проблеми права*. 2010. С. 3-6.

8. Белых С. В. Понятие правовой модели предпринимательской деятельности в Российской Федерации. *Бизнес, Менеджмент и Право*. 2012. № 2. С. 47–51.

9. Блауберг И. В. Становление и сущность системного подхода. М. : Наука, 1973. – 271 с.

Тема 4

1. Прокопов Д. Є. Природне право як предмет аналізу в європейській новочасній філософсько-правовій думці. *Вісник Київського національного університету імені Тараса*

Шевченка, 2010. С .39-44.

2. Честнов И. Л. Субъект права: от классической к постклассической парадигме. Известия вузов. 2009. № 3. С. 22–30.

3. Вовк В. М. Право як засіб соціального регулювання. Повітряне і космічне право: Матеріали Всеукраїнської конференції молодих учених і студентів, м. Київ, Національний авіаційний університет, 24 листопада 2016 р. Том 1. Тернопіль: Вектор. 286 с. С. 21-24

4. Мартышин, О.В. Философия права : учебник для магистров. Министерство образования и науки Российской Федерации, Московский государственный юридический университет имени О. Е. Кутафина (МГЮА). Москва : Проспект, 2017. 352 с. URL: <http://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=471168>

5. Луцький Р. Позитивне право та природне право: опозиція категорій. *Часопис Київського університету права*. 2011. №4. С. 38-41

6. Львова О. Природне право: межі його буття та дії. *Правова держава*. 2016. Вип. 21. С. 101-110

7. Вовк В. М. Реформи та позитивне право (на прикладі римського права). Філософські та методологічні проблеми права. 2016. № 1. С. 94-103.

8. Мілетич О.О. Проблеми юридичної кваліфікації категорії «зловживання правом»: загальнотеоретичний аспект. *Право і суспільство*. 2012. № 1. С. 60–63.

9. Капліна О. Проблеми зловживання правом у кримінальному процесі. *Вісн. Акад. прав. наук України*. 2010. № 3 (62). С. 286–295.

10. Калюжний Р.А., Андрущенко І.Г. Зловживання правом: сутність та шляхи протидії. *Бюллетень Мін. юст. України*. 2006. № 8. С. 16–22

11. Нерсесянц В.С. Общая теория права и государства. М.: НОРМА, 2004. 522 с.

12. Нерсесянц В. С. Право как необходимая форма равенства, свободы и справедливости. *Социологические исследования*. 2001. №10. С. 3-15.

Тема 5

1. Баранов В.М. Баранов В.М. Техника правотворчества. Природа, основные приемы, значение. М.: Изд-во Юнити-Дана. 2010. 663 с.

2. Власенко Н. А. Язык права/ Н. А. Власенко. – Иркутск : Вост.-Сиб. изд. компания, 1997. 176 с.

3. Іваненко О. Дефект у праві та юридична помилка: аспекти співвідношення. *Право і суспільство*. 2018. №1.

4. Коваленко Т. О. Юридичні дефекти правового регулювання земельних відносин в Україні: монографія. Київ : ВПЦ «Київський університет»; Юрінком Інтер, 2013. 632 с.

5. Лейба О. До питання класифікації законодавчих дефектів. *Вісник Ужгородського університету*. 2016. Том 2. С. 164-168.

6. Лукашева А.В. Законотворческие ошибки. *Гражданин и право*. 2000. № 3. С. 17—22.

7. Масловская М.В. О некоторых дефектах избирательного права // *Конституционное и муниципальное право*. 2009. № 18. С. 9-12.

8. Морозова Л.А. Правотворческие ошибки и процессуальные средства их устранения // *Государство и право*. 2010. № 1. С. 5—11.

9. Навроцька В. В. Взаємозв'язки та колізії норм Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України. *Науковий вісник Львівського держ. ун-ту внутрішніх справ*. 2016. № 1. С. 243–256.

10. Ossenbuhl Fr. Eine Fehlerlehre fur untergesetzliche Normen. *Neue jur. Wochenschrift*. Munchen; Frankfurt a. M., 1986. Jg. 39, N 45. S.2805-2812.

Тема 6.

1. Мальцев В. В. Принципы уголовного права и уголовного законодательства: система, содержание и нормативное выражены. *Правоведение*. 2003. № 1. С. 121–123.

2. Пермяков Ю. Е. Лекции по философии права: учеб. пособие. Самара: Изд-во «Самарский университет», 1995. 120с.
3. Фефелов П. А. Понятие и система принципов советского уголовного права. Свердловск: Средне-Уральское книжное изд-во, 1970. 144 с.
4. Рощина І. Громадська думка як фактор ефективності норм кримінального права у запобіганні злочинності. Право України. 2005. № 2. С. 54.
5. Костенко О. М. Основне питання правознавства з позиції соціального натуралізму. Проблеми філософії права. Київ. Чернівці, 2003. Т. І. С. 72–78.
6. Івасюк І. Г. Юридична природа інституту звільнення від кримінальної відповідальності. Науковий вісник Чернівецького університету. Чернівці: Рута, 1999. Вип. 45. С. 186–187.
7. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаних. М.: Юрид. изд-во, 1939. 464 с.

Інформаційні ресурси

1. Безкоштовні електронні підручники онлайн «Гуманітарні науки» (<http://www.chitalca.html>).
2. Перелік основних довідників тематичних ресурсів з філософії у комп'ютерній мережі INTERNET (<http://www.philosophy.ru/linx/linx1.html>).
3. Додаткові філософські ресурси комп'ютерної мережі INTERNET (<http://www.epistemelinks.com/link/PhiLink.html>).
4. Посилання “The Perseus Project: An Evolving Digital Library on Ancient Greece” (<http://www.philosophy.ru/linx/linx1.html>).
5. Посилання “Exploring Plato’s Dialogues”, а також сервер “Philosophy in Cyberspace” (<http://www.philosophy.ru/linx/linx1.html>).
6. Посилання на твори Августина Блаженного, Ансельма Кентерберійського, Дж. Віко, Р. Декарта, Д. Дідро І. Канта, Ф.В.Й. Шелінга, Г.В.Ф. Гегеля, Ф. Ніцше, О. Шпенглера, З. Фрейда, А. Камю, Ж. П. Сартра, Л. Вітгенштейна, Ю. Габермаса, Г. Г. Гадамера, П. Рікера на “Книжковій полиці” (<http://philosophy.allru.net/pervo.html>).
7. Посилання “David Chalmers’ Philosophy Resources” у переліку філософських тематичних ресурсів (<http://www.philosophy.ru/linx/linx1.html>).
8. Посилання на сервер “Philosophy in Cyberspace” (<http://www.philosophy.ru/linx/linx1.html>).

Рекомендовані фільми для перегляду

1. Адвокат диявола / Devil’s Advocate (США, 1997, реж. Т. Хекфорд);
2. Адвокат з Шімане / Shimane no Bengoshi (Японія, 2007, реж. Т. Гаяші);
3. Адвокат терору / L’avocat de la terreur (Франція, 2007, реж. Б.Шредер);
4. Арешт Фрідманів / Capturing the Friedmans (США, 2003, реж. А.Джарекі);
5. Асистентка / La tourneuse de pages (Франція, 2006, реж. Д. Деркур);
6. В ім’я отця / In the Name of the Father (Великобританія / Ірландія, 1993, реж. Д. Шерідан);
7. Декалог 5 / Dekalog 5 (Польща, 1989, реж. К. Кесльовський);
8. Законослухняний громадянин / Law Abiding Citizen (США, 2009, реж. Ф. Гері Грей);
9. Дещо про Генрі / Regarding Henry (США, 1991, реж. М. Ніколс);
10. Вище неба / Up in the Air (США, 2010, реж. Дж. Райтман);
11. Правосуддя для всіх. / ...And Justice for All. (США, 1979, реж. Н. Джуісон);
12. Сократ (СССР, 1991, реж. В. Соколов);
13. Три кольори: Червоний / Trois couleurs: Rouge (Польща-Франція-Швейцарія, 1994, реж. К. Кесльовський);
14. Начитувач / The Reader (США/ФРН, 2009, реж. С. Долдрі).

Розробники навчально-методичних матеріалів:

Вовк В. М. – професор кафедри теорії та історії держави і права, доктор юридичних наук, професор

Олійник У.М. – доцент кафедри теорії та історії держави і права, кандидат юридичних наук.

_____ В. М. Вовк

10 червня 2020 року

_____ У. М. Олійник

10 червня 2020 року

Схвалено кафедрою теорії та історії держави і права

10 червня 2020 року , протокол № 10

Завідувач кафедри _____ Л. Л. Місінкевич

10 червня 2020 року

Декан юридичного факультету

_____ С. А. Крушинський

10 червня 2020 року

Погоджено методичною радою університету 18 червня 2020 року, протокол № 8.

Голова методичної ради _____ І. Б. Ковтун

18 червня 2020 року.

